

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2013/3.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **GEËNGAGEERD EN ONGRIJPBAAR.
HUGO CLAUS EN DE POLITIEK**

Een schrijver spreekt zich altijd uit over de wereld waarin hij leeft, hoe nadrukkelijk hij die ook tracht te negeren. Het gedrag van de creaturen die hij scheidt, zal de lezer immers stilzwijgend toetsen aan dat van de mensen die hij kent. In zoverre is elk literair werk maatschappelijk en zelfs politiek.

Voor sommige auteurs is dit niet genoeg. Zij willen getuigen van hun onvrede met de samenleving en daarin interveniëren. Maar hoe? Door zich, gesteund door hun gezag als schrijver, in het publieke debat te mengen? Of uitsluitend door hun literaire werk? Aan welke eisen moet dit werk dan voldoen, wil het de gewenste functie vervullen?

Ik stip hier slechts enkele vragen aan. De antwoorden zijn uiterst divers, zoals blijkt uit een korte monsterring van de Nederlandstalige literaire productie in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Louis Paul Boon sluit zijn onconventionele prozawerk *Mijn kleine oorlog* (1947) af met de wanhoopskreet: "SCHOP DE MENSEN TOT ZIJ EEN GEWETEN KRIJGEN". Willem Frederik Hermans schreef een weerbarstig gedicht, 'Bevrijdingsfeest', dat in een traditionele vorm walging uitdrukt van het feestvierende Nederland: "De vlaggen kronkelen zich om hun stokken / Te beschaamd om eens per jaar te waaien, / Voor zulk een vaderland... (...)". Gerard Reve tekende in een sobere kroniek de ondergang op van een Joodse

Hugo Claus, Foto David Samyn.

familie: *De ondergang van de familie Boslowits* (1946). De ongehoorde beklemming die dit verhaal teweegbrengt, wordt mede veroorzaakt door het stelselmatig vermijden van de woorden “Jood” en “Joods”.

De naoorlogse prozaschrijvers, Boon uitgezonderd, bedienen zich doorgaans van conventionele vertelvormen. Bij hun dichtende generatiegenoten is dit anders. Zij drijven de spot met het sonnet en exploreren tot dan ongekende mogelijkheden van de taal. “zoete boeroeboedoer, je leende vrije voeten eens, - ik liep / melattiepassen ik zag je ogen waren sawahnat (...)”, is de inzet van Luceberts beroemde ‘Minnebrief aan onze gemartelde bruid Indonesia’, een vlamdend protest uit 1948 tegen het militaire optreden van Nederland in Indonesië, dat zich onafhankelijk had verklaard. De kolonie wordt beschreven in termen van het Indonesische landschap. De taal is associatief en dubbelzinnig: “vrije voeten” doet denken aan de “vrijersvoeten” waarop kolonisator Nederland ging, maar ook aan de vrijheid (“op vrije voeten zijn”) waar de kolonie afstand van moest doen.

Vijf jaar na zijn dood en dertig jaar na de verschijning van *Het verdriet van België*, om precies te zijn op 15 maart 2013, vond in Antwerpen een symposium plaats met als thema *De plicht van de dichter. Hugo Claus en de politiek*. De schriftelijke neerslag daarvan is gebundeld in een boek met dezelfde titel. Er is één

uitzondering: de in het programma aangekondigde bijdrage van Kris Humbeek over de relatie tussen Louis Paul Boon en Hugo Claus ontbreekt in het boek. Wel zijn daarin “beeldhoofdstukken” opgenomen, thematisch geordende reeksen foto’s (bijvoorbeeld “Oorlog en repressie” en “Politiek op de planken”) die Claus’ confrontaties met de politieke werkelijkheid documenteren.

Hugo Claus was wars van elke poging hem in te kapselen en probeerde ongrijpbaar te zijn voor wie hem te na kwam. Reden waarom hij in de talloze interviews die hem werden afgenomen tegenstrijdige opinies verkondigde, ook inzake zijn engagement. Niettemin zijn er, zoals de redactie van de bundel vaststelt, op dit punt twee constanten aanwijsbaar. De eerste bestaat uit een hardnekkig verzet tegen elke vorm van dienstbaarheid. Claus heeft zich nooit geleend voor partijpolitieke doeleinden. In de tweede plaats mocht zijn politieke betrokkenheid niet leiden tot een verloochening van het medium literatuur. Daarom is het jammer dat in enkele bijdragen van *De plicht van de dichter* de belangstelling voor Claus’ werk achterblijft bij de interesse voor zijn persoon.

Het boek opent met een door Georges Wilde-meersch samengestelde “Kroniek van de politiek 1929/2008”, die als informatieve achtergrond fungeert bij de bijdragen die daarna volgen. Het voordeel van deze opzet, is evident, maar hier en daar treedt te veel overlapping op. Vooral in de bijdrage van Onno Blom doet dit bezwaar zich gelden.

Hugo Claus was afkomstig uit een flamigantisch en Duitsgezind gezin, wat zijn uitwerking op hem niet miste: “Ik was op een verschrikkelijke manier pro-nazi”, verklaarde hij in 1983 in een interview (p. 23). Nog in 1947, het jaar waarin hij achttien werd, werkte hij mee aan het solidaristische weekblad *Branding*. De in de meidagen van 1940 geëxecuteerde Joris van Severen, de leider van het Verdinaso, was het boegbeeld van deze periodiek.

Mede onder invloed van de modernistische kunst en literatuur maakte de jonge Hugo Claus zich los van deze onwelriekende erfenis. Het surrealisme, met zijn nadruk op liefde, revolutie en poëzie, deed hem een nieuwe moraal aan de hand.

De dichtbundel *Tancredo infrasoniek* (1952) is het eerste literaire werk van Claus dat sporen van

engagement vertoont. Het openingsgedicht kwalificeert zichzelf als “een Bericht aan de bevolking”, ook de titel van een gedicht dat hij op 1 januari 1962 zou voorlezen in het Amsterdamse hotel Krasnapolsky, in het kader van een vredesdemonstratie. Niet zonder gevoel voor dramatiek zette Claus tijdens de voordracht een uit de hotelkeuken geleend mes op zijn keel.

Opvallend is dat Claus, die Vlaanderen en de Vlamingen in zijn latere werk, zoals *De verwondering* (1962), ‘Suite flamande’ (*Van horen zeggen* – 1972) en *De geruchten* (1996), zijn kritiek niet spaart, in *Tancredo infrasonic* juist zijn verbondenheid met dit deel van België belijdt. In het gedicht ‘West-Vlaanderen’ benadrukt de dichter de hechte band tussen zijn poëzie en zijn land van herkomst: “Ik leen uw lucht in mijn woorden / Uw struiken uw linden schuilen in mijn taal // Mijn letters zijn: West-Vlaanderen duin en polder”. Claus roept hier zijn moederland op, ook omdat de meisjesnaam van zijn moeder Vanderlinden was.

In de gepolitiseerde jaren zestig bezint Hugo Claus zich op de mogelijkheden van politieke kunst. Hij is gefascineerd door de revolutie op Cuba en zoekt naar progressieve vormen voor de expressie van zijn revolutionaire sentimenten. Zijn productie van oorspronkelijk werk stagneert daardoor enige tijd.

De eerste bijdrage na de “Kroniek” is meteen de interessantste. Kevin Absillis onderzoekt de ideologische dimensies van de taal in *Het verdriet van België*. Het nationaalsocialisme huldigde een puristische taalopvatting die correspondeert met een gesimplificeerd beeld van de wereld. De “tussentaal” die in *Het verdriet van België* wordt gebezigd, ontstaan uit een vermenging van taalregisters, vertegenwoordigt een subversieve kracht. Met tal van interpretatieve details, waaraan een zekere gezochtheid soms niet valt te ontzeggen, verdedigt Absillis zijn stelling.

Sarah Beeks geeft een overzicht van de wijze waarop het engagement van Hugo Claus in de jaren zestig gestalte krijgt. Hij schrijft spreek- of publieke gedichten, zoals ‘Bericht aan de bevolking’, die hij soms op politieke manifestaties voorleest. Direct contact met het publiek zoekt hij ook via het theater. Ten slotte probeert hij in een collectief te werken, wat resulteert in de samenwerking met Harry Mulisch

en vijf componisten, met als eindresultaat de opera *Reconstructie*.

De bijdrage van Onno Blom over de relatie tussen Harry Mulisch en Hugo Claus past slechts ten dele in een boek over het engagement van de laatste. Het is vooral een verslag van de vriendschap tussen de twee auteurs, met veel anekdotiek en weinig aandacht voor hun literaire werk. Claus en Mulisch leren elkaar eind jaren vijftig goed kennen op het eiland Ibiza, toentertijd een populaire bestemming voor artistiek Nederland, ook al was het onderdeel van het door de fascistische caudillo Franco geregeerde Spanje. Geïnspireerd door de Cubaanse revolutie schrijven zij tien jaar later het libretto van *Reconstructie*. Mulisch doet dit met meer overtuiging dan Claus. Minder dan vijf maanden na de première van de opera beleeft Claus’ toneelstuk *Vrijdag* zijn eerste voorstelling. Dit is geen propagandistisch spektakelstuk, maar een indringende verbeelding van de mens die in zijn vrijheid wordt beknot, onder andere door de katholieke kerk, een instituut dat bij Claus een leven lang weerzin en haat opriep.

Marnix Beyen stelt in de laatste bijdrage de vraag hoe terecht het is dat Hugo Claus na zijn dood werd gebrandmerkt als opportunistisch belgicist. Hij onderzoekt zijn publieke uitlatingen ter beantwoording van deze vraag, maar besteedt gelukkig ook aandacht aan zijn literaire werk. Zijn slotsom is dat Claus de positie van de gemiddelde Vlaming articuleert. Hij beschouwt de staat België als een artificieel product, waardoor de Vlamingen een vaderland ontberen. Van Wallonië wordt een weinig vleierend beeld gegeven.

De plicht van de dichter had zich wat mij betreft meer mogen concentreren op het literaire werk van de tegelijk geëngageerde en ongrijpbare auteur die Hugo Claus was. De overlappingen van de “Kroniek” en de symposiumbijdragen zijn soms storend. Maar daar staat veel tegenover, zoals de fraaie vormgeving van het boek, waarmee uitgeverij De Bezige Bij eer inlegt.

Dat doet zij helaas niet met het boekje *Hugo Claus. Een hommage* van Marc Didden. Deze journalist, regisseur en schrijver haalt herinneringen op aan enkele contacten met Claus. Ook wordt een interview herdrukt dat in 1980 in het blad *Humo* verscheen. Het is allemaal tamelijk onbeduidend. Wat daarbij irriteert, is de onderdanige en vleierige

toon die Didden aanslaat. Zo schrijft hij over Erik van Ruysbeek, zijn leraar op de middelbare school: “Ik hield veel van Erik Van Ruysbeek – maar wees gerust, niet zoveel als van jou (...)” (p. 69). Een soeverein auteur als Hugo Claus zou niet ingenomen zijn geweest met deze kleffe liefdesverklaring.

G.F.H. RAAT

De plicht van de dichter. Hugo Claus en de politiek, onder redactie van Kevin Absillis, Sarah Beeks, Kris Lembrechts & Georges Wildemeersch, De Bezige Bij, Amsterdam, 2013, 349 pp.; MARC DIDDEN, *Hugo Claus. Een hommage*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2013, 126 pp.
